

NALEZLJIVE BOLEZNI DANES

Franc Strle

Bolezni, ki jih povzročajo bakterije, virusi, glive, zajedavci in prioni, so imele in še vedno imajo ogromen vpliv na družbo in na razvoj človeštva. V zavešči številnih ljudi so znane predvsem zaradi kužnosti oziroma po epidemijah črnih koz, kuge in gripe ter zaradi *aidsa*, *sarsa*, ptičje gripe in nove gripe, pogosto pa pozabimo na običajne okužbe, zaradi katerih vsako leto na svetu umre več milijonov ljudi.

Infekcijske bolezni so bile od nekdaj strah in trepet za ljudi. Občutek ogroženosti se je začel manjšati šele z razjasnitvijo vzrokov infekcijskih boleznih, izrazito pa v zadnjih 50 letih zaradi priprave učinkovitih cepiv in odkritja antibiotikov. Napredek je prinesel korist predvsem prebivalcem najbolj razvitih držav. Uspehi so bili resnično prepričljivi: nekatere infekcijske bolezni, zaradi katerih je pred uvedbo cepljenja umrlo ogromno ljudi, predvsem otrok, so postale redke, črne kože so izkoreninjene; ocenjujejo, da se je življenjska doba samo zaradi uporabe antibiotikov (penicilina) podaljšala za skoraj 10 let. Zato ni nenavadno, da so bili pred približno 30 leti načrtovalci zdravstvene politike pa tudi dobršen del strokovne javnosti prepričani, da infekcijske bolezni niso več problem. Kasnejši razvoj je pokazal, da so bile te ocene napačne. Dejstvo je, da so infekcijske bolezni še vedno pogost vzrok smrti v svetovnem merilu (od 10 ljudi jih 6 umre zaradi nenalezljivih boleznih, 3 zaradi nalezljivih boleznih in 1 zaradi poškodb; v državah v razvoju prevladujejo nalezljive bolezni, v najbolj razvitih predelih sveta pa je večina smrti posledica malignomov, bolezni srca in žilja ter kroničnih boleznih dihal) in – ker pogosto prizadenejo mlade – najpomembnejši vzrok izgubljenih let. Globalno prispevajo nalezljive bolezni 51 % izgubljenih let, nenalezljive bolezni 34 % in poškodbe 14%. Med predeli sveta so velikanske razlike: v bogatih državah so infekcijske bolezni vzrok le 8 % izgubljenih let, v revnih pa kar 68 % (1). Tudi najbolj razvitih državah Severne Amerike in Evrope so bolezni, ki jih povzročajo bakterije, virusi in zajedavci, še vedno velik problem, ki v zadnjih letih celo narašča. Poleg »starih« bolezni, ki človeštvo pestijo že desetletja ali stoletja in ki še vedno niso uspešno obvladane, so se v zadnjih 20 letih pojavile tudi nove in ponovno vzplamtele nekatere že prej poznane.

Pričakujemo lahko, da se bo pomen infekcijskih boleznih v prihodnje pri nas in nasploh v razvitem svetu še zvečal in da bolnikov z infekcijskimi boleznimi ne bo manj, ampak več. Razlogi za to so številni in prepričljivi: prvi je staranje prebivalstva (pri popisu leta 1991 je bilo v Sloveniji 11,0 % starejših od

65 let, predvidevanja za leto 2020 pa so 19,4 %); drugi je, da so predvsem v zadnjih dveh desetletjih novi načini zdravljenja (npr. zdravljenje raka, presaditve organov, vgrajevanje umetnih materialov) v številnih vejah medicine omogočili boljše preživetje vse več bolnikom, vendar pogosto na račun okrnjene imunosti oziroma zmanjšane odpornosti proti okužbam. Okužbe so pri starostnikih in predvsem pri nekaterih skupinah oseb z okrnjeno imunostjo tudi več 100-krat pogostejše in praviloma potekajo v hujši obliki kot pri osebah z ohranjeno imunostjo.

Problem odpornosti mikroorganizmov proti protimikrobnim sredstvom, ki se kaže predvsem kot odpornost proti antibiotikom, se v zadnjih letih pogloblja. Nedvomno se bo še zaostрил in verjetno tudi razširil, saj se mu bo zanesljivo pridružila še (bolj izrazita) odpornost proti protivirusnim, protiglivičnim in protiparazitnim zdravilom.

Verjetno bomo še nadalje in na različne načine plačevali davek tudi za številne nenaravne in »kratkovidne« ukrepe, ki jih človeštvo pod krinko napredka, v resnici pa zaradi nenadzorovanega hlastanja za dobičkom in lagodnim življenjem, vse pogostejše izvaja ne glede na ceno, ki jo bo za to kasneje treba plačati. Precej verjetno je, da se bo bolezni norih krav, pomanjkanju kvalitetne pitne vode in posledicam segrevanja ozračja pridružilo še kakšno drugo resno opozorilo o neprimernosti našega ravnanja, ki bo precej spodbudilo tudi infekcijske bolezni.

Ocenjujejo tudi, da je v 21. stoletju zelo verjeten tudi razmah bioterorizma, seveda pa ni znano, na kakšen način in v kakšnih okoliščinah. Predpostavljajo, da bodo uporabljeni mikrobi z genetsko modificirano odpornostjo proti zdravilom, kar je dodaten izziv za dokazovanje in zdravljenje takih okužb.

Zaradi čedalje boljših povezav oziroma globalizacije lahko pričakujemo, da bodo naši državljani vse več potovali na tuje in zato zbolevali za infekcijskimi boleznimi, ki jih nismo vajeni, ali pa bodo tujci s takimi boleznimi prihajali k nam. Za nekatere bolezni je možno, da se bodo prenesle iz tujine in se pri nas usidrale, podobno kot se je zgodilo v ZDA z vročico Zahodnega Nila. Verjetno se mnogo preveč zanašamo na boljše znanje, boljše tehnične možnosti, boljša zdravila, boljše organiziranost, boljše zdravstveno stanje prebivalstva in druge prednosti, ki so jih prinesla zadnja desetletja, in se premalo zavedamo, da veljajo predvsem za del visokorazvitega sveta Evrope in Severne Amerike, zanesljivo pa ne za države v razvoju. Dejstvo je, da se število prebivalcev našega planeta skokovito veča in da je zlasti v zadnjih 50 letih prišlo do obsežnega preseljevanja iz pretežno enakomerno poseljenega podeželja v mesta. Po eni strani se zaradi naraščanja števila prebivalstva in neenakomerne razporeditve veča prenatrpanost in zlasti v predmestjih velikih mest narašča število ljudi, ki živijo v nemogočih higien-skih in socialnih razmerah (ne le v državah v razvoju, ampak tudi v predelih

znotraj razvitih držav), po drugi strani pa so povezave med različnimi predeli Zemlje precej boljše in hitrejše kot nekdaj, kar omogoča hitrejše in uspešnejše širjenje okužb ter napoveduje več težav pri poskusih njihove zaježitve.

Naivno bi bilo tudi pričakovati, da ne bodo nastale še nove infekcijske bolezni. Mikroorganizmi namreč predstavljajo 60 % biomase na Zemlji. Ocenjujejo, da je 2–3 milijarde različnih vrst mikroorganizmov, in da je od njih dobro preučenih manj kot 1 %. Utemeljeno lahko pričakujemo, da se med še neprepznanimi mikroorganizmi skrivajo tudi potencialni povzročitelji bolezni pri ljudeh.

Verjetno se bo zvečal tudi pomen infekcijskih bolezni pri nekaterih kroničnih boleznih. Kroničnim boleznim, kot sta razjeda dvanajstnika in lymska borelijoza, pri nastanku katerih so pomembni mikroorganizmi, se bodo verjetno pridružile nove. Ocenjujejo tudi, da je nastanek kar četrte vseh malignomov vzročno povezan z okužbami.

To so le nekatera dejstva, ki kažejo na nove razsežnosti in naraščajoči pomen infekcijskih bolezni.

Kaj lahko naredimo za zaščito pred infekcijskimi boleznimi?

Ustrezno varstvo in zaščita prebivalstva omogočata izboljšanje varnosti in zdravja posameznika in prispevata k javnemu zdravju na področju infekcijskih bolezni. Uspešno obvladovanje nalezljivih bolezni pri nas ne pomeni le večje varnosti za nas same, ampak prispeva tudi k varnosti drugih, in nasprotno, ureditev razmer v drugih delih sveta pomeni tudi zmanjšanje naše lastne ogroženosti.

Strah pred kužnimi boleznimi marsikoga spravi v dvome, ali naj potuje v oddaljene kraje ali ne, še posebno, če gre v dežele v razvoju. Možnosti za okužbe na potovanjih sicer ne moremo v celoti izključiti, jo pa lahko pomembno zmanjšamo, če se držimo preprostih higienskih pravil, če se zaščitimo z ustreznimi cepljenji ali – kadar je to potrebno – s preventivnim jemanjem zdravil, npr. proti malariji. Nekatere ukrepe zahtevajo že same države, v katere potujemo, za večino pa smo odgovorni sami. Izvajanje ukrepov zmanjša ne le možnost za pojav bolezni pri posamezniku, ki potuje, ampak tudi možnost vnosa kužne bolezni v okolje, v katerega se po potovanju vrne.

Spodbujati in podpirati je treba raziskave na področju infekcijskih bolezni, ki naj bodo interdisciplinarne, saj infekcijske bolezni niso omejene le na dogajanje v človeku, ampak so odvisne tudi od mikroorganizmov in okolja, v katerem živimo.

Poudariti je treba, da so za preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni še kako pomembni tudi povsem preprosti ukrepi, kot so osnovni higieni, ter podpirati dejavnosti, ki omogočajo kar najhitrejšo zaznavo in prepoznavo epidemij. Javnost te dejavnosti lažje razume, če grozi ali pa že vlada epidemija, težje pa, da je tudi za vzdrževanje relativnega zatišja na področju nekaterih nalezljivih bolezni potrebno aktivno delovanje. Ta razkorak se pogosto pokaže pri nalezljivih boleznih, ki se širijo od človeka na človeka in za katere imamo cepiva. Zelo modno je na primer iskati argumente zoper cepljenje proti nalezljivim boleznim in ob tem pozabiti, kako je bilo pred uvedbo cepljenja. Kadar se bolezen širi od človeka na človeka, ima cepivo dvojni učinek: zaščiti cepljenega človeka, ob veliki precepljenosti pa zmanjša možnost za okužbo in pojav bolezni tudi na tistih, ki niso bili cepljeni, saj se »vir okužbe« pomembno zmanjša. Take ugodne razmere naj bi bile namenjene predvsem osebam, ki se iz različnih razlogov ne morejo zaščititi (cepiti), ne bi pa smele biti razlog za tolmačenja, da zaradi majhne ogroženosti cepljenje ni potrebno oziroma smiselno. Ogroženost nezaščitenega posameznika, ki je ob veliki precepljenosti razmeroma majhna, se namreč zveča, če precepljenost pade.

Veliko naporov za izboljšanje sedanjega stanja bo potrebnih na področju odpornosti mikroorganizmov proti protimikrobnim sredstvom. Dobro je znano, da je pojav odpornosti mikroorganizmov proti antibiotikom, protivirusnim in protiparazitnim zdravilom tesno povezan z uporabo protimikrobnih zdravil: več ko jih uporabljamo, večja je odpornost. Ko bi jih uporabljali, le ko je to res potrebno, bi se njihova poraba verjetno zelo zmanjšala; s tem bi upočasnili razvoj odpornosti oziroma bi se izognili številnim težavam, ki jih imamo sedaj. Odločitev, da protimikrobnih zdravil ne uporabljamo, kadar to ni smiselno (npr. da ne uporabljamo antibiotikov za »zdravljenje« nahoda oziroma virusnih okužb), je videti zelo preprosta in sama po sebi umevna, vendar je v praksi očitno zelo težko izvedljiva. Pomemben razlog za razhajanja med načeli in prakso je prešibko strokovno znanje zdravnikov, povezano z omejenimi diagnostičnimi možnostmi za dokazovanje vzroka okužb, kar je deloma odsev finančnih pritiskov (delajte čim manj preiskav!), ter pričakovanj bolnikov, da bodo ob vsaki bolezni, še posebej če jo spremlja vročina, dobili antibiotik.

ZAKLJUČEK

Predvsem v zadnjem desetletju dobivajo infekcijske bolezni nove razsežnosti in naraščajoč pomen. Vztrajanje ali ponoven pojav bolezni, ki so poznane že dolgo časa, še posebno pa pojavi novih bolezni, kažejo, da v krhkem ravnovesju med mikroorganizmi in človekom prihaja do vse večjih nihanj v škodo ljudi. Največkrat si razlagamo ta neugodna gibanja s pojavom novih,

za ljudi nevarnih mikroorganizmov, pogosto pa pozabimo na dejavnike, ki pogojujejo bolezen na strani človeka, in na kvarne vplive, ki jih ima prenekatera človekova dejavnost na okolje. Sedanje dogajanje na področju infekcijskih bolezni kaže, da bo poleg neposrednih ukrepov proti infekcijskim boleznim potreben bolj moder način življenja z manj sebičnosti in več odgovornosti tako do ljudi kot tudi do okolja, v katerem živimo. Izkušnje z infekcijskimi boleznimi tudi dokazujejo, da je svet precej manjši, kot smo si predstavljali, in da na njem živimo ranljivi, pogosto prestrašeni ljudje, ki smo zelo odvisni drug od drugega.

LITERATURA

1. World Health Statistics 2009 (<http://www.who.int/whosis/whostat/2009/en/index.html>)